

За згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників неповнолітні особи можуть вчиняти такі правочини:

1) розпоряджатися грошовими коштами, внесеними повністю або частково іншими особами у фінансову установу на її ім'я;

2) щодо транспортних засобів або нерухомого майна – згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника повинна бути оформлена у письмовій формі та посвідчена нотаріально, а також необхідним є отримання дозволу органу опіки та піклування.

Далі охарактеризую зазначені види правочинів більш детально за зверну увагу на деякі їх особливості. Зокрема, коли йдеться про укладення «дрібного побутового правочину» неповнолітньою особою, то він буде відрізнятися від правочину з аналогічною назвою, укладеного малолітньою особою. Це пояснюється тим, що вік неповнолітньої особи тягне якісну зміну трактування поняття «дрібного побутового правочину», адже такі особи порівняно з малолітніми мають інший рівень фізичного, духовного та соціального розвитку, інші «побутові» потреби тощо.

Важливим є право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком та іншим доходом, де під іншими доходами може розумітися винагорода за виконання цивільно-правових договорів, доходи від підприємницької діяльності, доходи від участі в діяльності юридичних осіб, доходи від реалізації майна чи від його використання, а також всі інші доходи, які не є заробітною платою чи стипендією, є особистим доходом неповнолітнього у грошовій формі [1, с. 445].

Самостійно розпоряджатися такими доходами неповнолітній має право не в будь-який спосіб, а лише в межах дій, передбачених ст. 31, п.п. 2–4 ч. 1 ст. 32 ЦК України, тобто неповнолітній має право використати зароблені кошти на укладення дрібних побутових правочинів, договору банківського рахунку (вкладу), однак не має права на укладення інших договорів (зокрема, укладення договору на навчання, придбання комп'ютеру). Також законодавством дозволено неповнолітнім особам відкривати поточні і вкладні (депозитні) рахунки, зокрема для здійснення підприємницької, незалежної професійної діяльності та для власних потреб.

Відповідно до пункту 7.4. Інструкції [2] неповнолітня особа має право самостійно розпоряджатися внесеними нею коштами на рахунок, відкритий нею на своє ім'я, а також заробітною платою (заробітком), стипендією або іншими

доходами, які надходять на її рахунок. Неповнолітня особа розпоряджається коштами, внесеними на поточний рахунок неповнолітньої особи будь-якою іншою особою, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновителів) або піклувальників. Отже, якщо неповнолітня особа уклала договір про розпорядження своїми майновими правами інтелектуальної власності, вона має право відкрити рахунок для зарахування оплати за цим договором і самостійно розпоряджатися такими коштами [3, с. 72].

Важливою правомочністю для неповнолітньої особи є можливість самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняється законом, під чим мається на увазі самостійне використання особою як особистих немайнових прав інтелектуальної власності, закріплених у ст. 423 ЦК України, так і майнових прав інтелектуальної власності, закріплених у ст. 424 ЦК України. Причому здійснення неповнолітнім цих прав не може бути обмежене чи скасоване, хоча право розпорядження доходом, одержаним від їх використання, може бути обмежене або скасоване.

Крім правочинів, які неповнолітні особи можуть вчиняти самостійно, досить велику групу складають правочини, які вони можуть вчиняти лише за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. Відповідні правочини вчиняють самі неповнолітні, а батьки (усиновлювачі) або піклувальники лише дають згоду на його вчинення. До таких належать правочини щодо розпорядження грошовими коштами, внесеними повністю або частково іншими особами у фінансову установу на її ім'я; транспортних засобів або нерухомого майна – згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника повинна бути оформлена у письмовій формі та посвідчена нотаріально, а також необхідним є отримання дозволу органу опіки та піклування тощо. Оскільки згода на правочин батьків (усиновлювачів) або піклувальників є елементом правочину, то вона має бути надана в тій формі, в якій вчиняється правочин (окрема вимога щодо правочинів із нерухомістю та вимоги ст. 71 ЦК України та ст. 177 СК України для правочинів, які вчиняються з дозволу органів опіки та піклування, який надається опікуну або піклувальнику).

В деяких випадках вчинення правочину неповнолітньою особою передбачає наявність згоди обох батьків, навіть якщо вони спільно не проживають. Частиною 5 ст. 177 СК України передбачено, що за певних умов досить буде згоди й одного з батьків. На думку З.В. Ромовської, це

означає поступовий перехід до встановлення виключної опіки (піклування) над дитиною того з батьків, хто проживає з нею [4, с. 248].

Якщо ж правочин здійснено неповнолітньою особою без згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника і згодом він не був схвалений, то наслідки такого правочину визначаються відповідно до ст. 222 ЦК України.

Ю.І. Чалий вказує на необхідність розширення обсягу дієздатності неповнолітніх фізичних осіб стосовно їх участі в особистих немайнових правовідносинах, які забезпечують природне існування та соціальне буття, та в майнових правовідносинах, пов'язаних із наданням освітніх послуг [5, с. 413]. Автор слушно аналізує такий елемент правосуб'єктності неповнолітніх (у широкому значенні) як можливість їх активної участі, тобто самостійно (не через дії представників) у майнових правовідносинах. Обсяг майнової дієздатності неповнолітніх визначається нормами ст. 32 ЦК України, однак аналіз практики свідчить на користь того, що неповнолітні є безпосередніми активними учасниками більш ширшого кола майнових відносин, ніж передбачених цими нормами (зокрема, це відносини з надання освітніх послуг) [5, с. 414].

Повертаючись до питання про вчинення правочинів неповнолітніми, необхідно мати на увазі, що правочини з розпорядженням коштами, цільовим або вільним, законного представника або третьої особи можуть виходити за межі обсягу їх цивільної дієздатності. Саме ці правочини характеризують стан дієздатності неповнолітнього, якому батьками надана велика свобода дій. Контроль за здійсненням подібних правочинів з боку законних представників неповнолітньої особи полягає в тому, чи надає батько у розпорядження неповнолітньому певну грошову суму чи ні, встановлюється чи ні мета її використання. Тому й весь ризик нецільового використання коштів, наданих у розпорядження неповнолітньої особи, покладається на її законних представників.

Цікавою є й ситуація з вчиненням правочинів щодо дарування (коли дарувальником є неповнолітня особа). Такі правочини неповнолітніх за розпорядженням коштами, наданими законними представниками або третіми особами, обмежуються лише розпорядженням саме цими засобами, але не майном, придбаним на них. Тому практично всі правочини неповнолітнього по даруванню, в яких неповнолітній виступає дарувальником, за деякими винятками є формально нікчемними. Однак на практиці ніхто ніколи їх не реанімує [6, с. 110].

Погоджуюся з Ю.І. Чалим, який пропонує диференціювати обсяг дієздатності неповнолітніх фізичних осіб внаслідок неподібності ступеня їх соціальної зрілості на дві групи: з 14 до 16 років та 16 до 18 років. Така диференціація має проводитися в контексті участі неповнолітніх осіб у конкретних особистих немайнових і конкретних майнових правовідносинах з урахуванням знань педагогічної психології [5, с. 415].

Характерним також є те, що особи від 16 років можуть достроково набути повної дієздатності, тобто бути емансипованими, внаслідок чого вони мають право вчиняти будь-які правочини на рівні з повнолітніми особами, які відповідно до віку набули повної дієздатності. Ця норма закріплена в ЦК України, зокрема це випадки, коли неповнолітня особа (яка досягла 16-річного віку) працює за трудовим договором або реєструється як суб'єкт підприємницької діяльності; у разі народження дитини (незалежно від віку) або вступу до шлюбу (за рішенням суду після досягнення 16-річного віку) особа набуває повної цивільної дієздатності.

В цьому випадку неповнолітні мають такі самі права і обов'язки, як і особи, які досягли 18 років (самостійно укладають будь-які правочини, відповідають за договірними зобов'язаннями, за зобов'язаннями, які виникають внаслідок заподіяння шкоди тощо). Підтвердженням повної цивільної дієздатності фізичної особи, яка досягла 16 років, є рішення органу опіки та піклування про надання такій особі повної цивільної дієздатності, а в разі відсутності такого рішення – відповідне рішення суду.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Неповнолітня особа має досить значне коло можливостей щодо вчинення правочинів самостійно (порівняно з малолітньою особою), однак існує і значна кількість обмежень, які передбачають необхідність отримання дозволу законних представників або ж визнання такого правочину недійсним.

Аналіз розвитку цивільних правовідносин, інформаційного суспільства, впровадження інформаційних технологій у повсякденне життя дає підстави говорити про те, що «де-факто» має місце розширення кола та можливостей вчинення правочинів неповнолітніми особами, що пояснюється активним використанням технологій, розширенням можливостей заробітку (в тому числі он-лайн) такої категорії осіб, а також спричинено спонуканням держави до використання цифрових технологій. Одним із таких сервісів

є портал Дія, на якому осіб, яким виповнилося 14 років, називають «майже дорослими». На цьому порталі міститься вся інформація щодо можливості отримання паспорту громадянина України та паспорту для виїзду за кордон, перелічені загальні та сімейні права, надана інформація щодо цивільної відповідальності та відповідальності за злочини тощо.

Все зазначене вище свідчить на користь необхідності подальших більш детальних досліджень питань визначення кола правочинів, які можуть

вчиняти неповнолітні особи, та обсягу їх дієздатності з урахуванням розвитку інформаційних технологій і цифровізації суспільства. Слушним є й виділення двох груп неповнолітніх осіб (від 14 до 16 років та від 16 до 18 років), що дасть можливість в межах кожної групи визначити можливість вчиняти ті чи інші правочини залежно від участі неповнолітніх осіб в конкретних особистих немайнових і конкретних майнових правовідносинах з урахуванням основних механізмів спрямованої соціалізації особи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: постатейний коментар у 2-х ч. / За ред. А.С. Довгерт, Н.С. Кузнєцова. К. : Юстініан, 2005. 680 с.
2. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків-резидентів і нерезидентів : Постанова Правління Національного банку України від 11.11.2003 № 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>
3. Смородина А. Часткова та неповна цивільна дієздатність фізичної особи: розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 4. С. 70–75.
4. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина : підручник для вузів. 3-тє вид., доп. К. : Дакор, 2013. 670 с.
5. Чалий Ю.І. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх: окремі проблемні аспекти. *Форум права*. 2014. № 3. С. 412–416.
6. Дербакова Ю.А. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх : дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2014. 215 с.

Тишук Наталія Олексіївна

ВЧИНЕННЯ ПРАВОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття присвячена аналізу правочинів, які вчиняються неповнолітніми особами в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій і масового переходу на покупки в режимі онлайн, безготівкові форми розрахунків, впровадження різного роду сервісів, які обслуговують цю сферу, що свідчить про необхідність розширення фактичних можливостей неповнолітніх вчиняти правочини та вчинення їх в межах правових норм.

Встановлено, що неповнолітні особи самостійно можуть вчиняти такі види правочинів: правочини, які знаходяться в межах їх цивільної дієздатності та відповідно до законодавства можуть вчинятися самостійно (зокрема, це дрібні побутові правочини); укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку); правочини, які знаходяться поза межами цивільної дієздатності і які згодом були схвалені батьками (усиновлювачами) або одним з них, з ким проживає неповнолітня особа, або піклувальниками; розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, які охороняються законом; бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; а також за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників неповнолітні особи можуть розпоряджатися грошовими коштами, внесеними повністю або частково іншими особами у фінансову установу на їх ім'я; вчиняти правочини щодо транспортних засобів або нерухомого майна.

Зроблено висновок про існування більш широкого кола та можливостей вчинення правочинів неповнолітніми особами, ніж закріплено законодавчо, що пояснюється активним використанням технологій, розширенням можливостей заробітку (в тому числі онлайн) такої категорії осіб, а також спричинено спонуканням держави до переходу до використання цифрових технологій.

Встановлено необхідність диференціювати обсяг дієздатності неповнолітніх осіб внаслідок неподібності ступеня їх соціальної зрілості на дві групи: з 14 до 16 років та з 16 до 18 років, що має враховувати участь неповнолітніх осіб в конкретних особистих немайнових і конкретних майнових правовідносинах з урахуванням основних механізмів спрямованої соціалізації особи.

Ключові слова: правочин, дієздатність, неповнолітня особа, інформаційні технології, емансипація неповнолітньої особи.

Tyshchuk Nataliia

COMMITTING OF TRANSACTIONS BY MINORS IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES

The article is devoted to the analysis of transactions made by minors in the conditions of rapid development of information technologies and the mass transition to online purchases, non-cash forms of payment, implementation

